

ماهیت و مالیت ارزهای دیجیتال از منظر فقه مقارن

مرتضی چیت سازیان^۱، زهرا خورسندی^۲
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰)

چکیده

ارز دیجیتال، اصطلاح جدید و نوظهور است که نیازمند بررسی عمیق از جمیع جهات، به‌ویژه از منظر فقه اسلامی است. ارز دیجیتال پول فضای مجازی است که به وسیله آن می‌توان حجم بسیار زیادی از پول را در مدت زمان کوتاه‌تری نسبت به تراکنشهای بانکی و به صورت بین‌المللی، جابه‌جا کرد. محل فعالیت این ارزها، شبکه اینترنت است و بدون نیاز به تشریفات و تأیید دولتها در حال انجام است، چرا که اساساً هدف از ایجاد این ارزها، انجام معاملات بدون نظارت و دخالت دولتهاست، که این مورد خالی از اشکال نخواهد بود. در مقاله پیش رو در صدد پاسخ به این سؤال هستیم که ماهیت ارزهای دیجیتال چیست و از منظر فقهی چه آثاری بر آنها مترتب می‌شود؟ با بررسیهای صورت‌گرفته، به این نتیجه رسیدیم که به‌طور کلی، هم در میان فقهای شیعه و هم اهل سنت دو دیدگاه موافق و مخالف وجود دارد که موافقان به اصولی هم‌چون صحت و اباحه استناد کرده و مخالفان به غرری-بودن اشاره دارند. ارزهای دیجیتال دارای مالیت هستند و پول به‌شمار می‌روند و تأیید یا عدم تأیید دولتها، تأثیری بر هویت پولی این ارزها نمی‌گذارد. ارزهای دیجیتال دارای محاسن غیر قابل انکاری هستند که تکامل ساختار و شیوه استفاده از آنها می‌تواند، حلیت شرعی استفاده از آنها را در پی داشته باشد؛ در غیر این صورت، قاعده لاضرر و نفی سبیل،

۱. استادیار گروه فقه و حقوق دانشگاه شهید مطهری / morteza.chitsazian@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

(نویسنده مسئول) / z.t.khorsandi@gmail.com

نسبت به سایر قواعد فقهی مطروحه پیرامون این ارزها، پیشی گرفته و در مقابل مشروعیت آنها می‌ایستند و حلیت آنها را به عدم حلیت تبدیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: ارز دیجیتال، بیت کوین، پول، عین، فقه مقارن، مال.

طرح مسئله

با ظهور ارزهای دیجیتال، در سراسر جهان، پژوهشگران، فعالیتهای پژوهشی بسیاری را بر همین مطلب منعطف کرده‌اند. ارزهای دیجیتال، نوعی پول در فضای مجازی هستند که در بستر شبکه اینترنت متولد شده‌اند. با ورود ارزهای دیجیتال به چرخه اقتصاد، شاهد تحولی اساسی در سیستم پرداختها هستیم، تحولی که احتمال می‌رود آینده پول را بسازد. این ارزها نوعی رنسانس مالی جهانی هستند و انقلاب عظیمی را در جابه‌جایی پول و تراکنشهای مالی به همراه دارند. به وسیله ارزهای دیجیتال حجم مبادلات مالی افزایش می‌یابد و به دلیل عدم وجود تشریفات بین‌المللی بانکی، سرعت این جابه‌جایی با افزایش چشمگیری روبه‌روست و این مسئله توجه بسیاری از کشورهای جهان را به خود معطوف کرده است. ارزهای دیجیتال دارای انواع بسیار زیادی است که تقریباً از نظر ساختاری یکسان هستند و ارزشمندترین آنها ارز دیجیتال بیت کوین^۳ است. برخی از کشورهای جهان ارز دیجیتال را غیرقانونی اعلام کرده‌اند و برخی منفعل مانده و هیچ تصمیمی در مورد آنها اتخاذ نکرده‌اند. برای شناخت ارزهای دیجیتال، ابتدا اساس و مبنای هویتی آنها را بررسی کرد و پس از روشن شدن هویت آن، به تبعاتی که از نظر فقهی به همراه دارند می‌پردازیم. عقلای عالم چیزی که دارای ارزش باشد و قابلیت خرید و فروش و به‌دست آوردن را داشته باشد، دارای مالیت می‌دانند. ارز دیجیتال نیز یک دارایی ارزشمند است و سوءاستفاده‌هایی که برخی از کشورهای جهان علیه سایر کشورها به وسیله این ارزها انجام می‌دهند، مسائلی هستند که خارج از هویت مالی و پولی ارز دیجیتال است و نمی‌تواند آنها را از مال بودن ساقط کند. تا زمانی که ارزش این ارزها در جهان پذیرفته شده باشد، این ارزها مالیت خود را حفظ می‌کنند و زمانی که ارزششان خدشه‌دار شود، بی‌اعتبار خواهند شد؛ دقیقاً مانند پولهایی که زمانی در دنیا ارزشمند بودند و در حال حاضر دیگر ارزش معاملاتی ندارند. اینکه در برخی از صرافیها به خرید و فروش آن پولها پرداخته می‌شود، به دلیل هویت پولی آنها نیست، بلکه

به دلیل قدمتی که پیدا کرده‌اند، ارزشی مانند ارزش عتیقه دارند و به خاطر پول بودنشان خرید و فروش نمی‌شوند و اساساً در شریعت اسلام نیز خرید و فروش پول، از آن جهت که پول است، حرام شمره شده است. در تحقیق پیش رو، سعی شده تا با شفاف‌سازی هویت ارز دیجیتال، بتوان برای آن حلیت و حرمت را متصور شد و از این طریق به حل این مسئله مستحده پرداخت.

کریپتوکارنسی^۴، زنجیره بلوکی^۵ و بیت کوین

کریپتوکارنسی یا ارز دیجیتال یک شیوه انتقال وجه الکترونیکی است که در آن، فرآیند تأیید تراکنش‌ها و تشکیل واحدهای جدید، نیازمند به هیچ بانک یا نهاد مرکزی نبوده و محتاج تأیید و امضای شخص ثالث نیستند و همه تراکنشهای صورت‌گرفته بدون نیاز به ارتباطات بانکی در یک «دفتر کل توزیع‌شده» به نام بلاک‌چین یا همان زنجیره بلوکی ثبت شده و رمزنگاری می‌شوند و با استفاده از فرآیند انتقال وجه به وسیله بلاک‌چین، می‌توان پرداختها را به صورت مستقیم و هم‌تا به هم‌تا انجام داد. مشهورترین ارز دیجیتال موجود بیت کوین نام دارد، که در ادامه به آن خواهیم پرداخت. در دنیای امروز، بسیاری از فعالیتها و امور روزمره توسط شرکتها و نهادهایی انجام می‌شود که نقش واسطه‌گر را بر عهده دارند؛ به‌طور مثال می‌توان به اپلیکیشن واتساپ اشاره کرد. در این نرم‌افزار هنگامی که یک پیام برای فردی ارسال شود، پیام به صورت مستقیم به آن فرد نمی‌رسد، بلکه در ابتدای امر، پیام به پایگاههای داده واتساپ که نقش واسطه‌گری دارند، ارسال شده و پس از آن، پایگاههای داده واتساپ، آن را به فرد مورد نظر ارسال می‌کنند (اخوان، ۱۳۹۶ش، ۴۴). بیت کوین نوعی از انواع ارز رمزنگاری شده است که از لحاظ هویتی شباهت زیادی به پولهای بدون پشتوانه دولتی دارد. این ارز تحت نظارت هیچ حکومت و دولتی قرار ندارد و از ابتدای امر برای رهایی از مسیرهای پر پیچ و تاب دولتی و حکومتی، بنا نهاده شده است، بنابراین بسیار نظارت‌گریز است و این نکته دقیقاً همان مسئله مهمی است که همه دولتها و حکومتهای جهان را نسبت به ارزهای دیجیتال به‌ویژه بیت کوین، مردد و بدبین کرده است. از ابتدای

4. Cryptocurrency: ارز رمز نگاری شده

5. Blockchain

پیدایش ارزهای دیجیتال، ارزش مالی و سرمایه‌گذاری بیت کوین، بیشتر از سایر ارزهای دیجیتال موجود مانند اتریوم^۶، تدر^۷، بی ان دی^۸ و غیره بوده است (روشن، ۱۳۹۸ش، ۴).

هویت مالی ارزهای دیجیتال

مال چیزی است که مورد توجه، میل و رغبت انسان قرار دارد و انسان می‌خواهد آن را به ملکیت خود درآورد. کلمه مال از مصدر «میل» گرفته شده است، چرا که مال چیزی است که انسان به سوی آن متمایل می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴ش، ۷۴/۲).

مال شیئی است که به علت منافع واقعی یا اعتباری مورد رغبت عقلا بوده و در مقابل آن تقدینه یا چیزی دیگر می‌پردازند؛ مانند: غذا، لباس، کتاب و غیره. البته امکان دارد، چیزی با این ویژگی باشد و اما به علت وفور و کثرتش از مالیت ساقط گردد؛ مانند آب در کنار رودخانه یا آب دریا، سنگ در کنار کوهستان و هوا که در همه نقاط در جریان است. به همین دلیل برخی از فقها برای خارج کردن این‌گونه امور، جهت بیان تعریفی جامع و مانع از مال، قید «تنافس» یعنی رقابت در راه به دست آوردن آن را در تعریف مال افزوده‌اند. مال به علت ویژگیهای خاصی که دارد، از نظر عقلا دارای ارزش و اعتبار شده است (گرگی، ۱۴۰۲ق، ۳۱۱/۲).

با توجه به تعریفهای مذکور، می‌توان گفت ارزهای دیجیتال نیز مالیت دارند، چراکه مورد رغبت عقلا هستند و اتفاقاً در دنیای امروزی در قبال آن عوضی داده می‌شود.

با توجه به اینکه ارزهای دیجیتال مالیت دارند، این مسئله مورد بحث است که در تقسیم‌بندی فقها در کدامین مورد جا می‌گیرد. توضیح مطلب اینکه، فقها معمولاً مال را با توجه به وجود آن در عالم خارج به سه قسم عین، منفعت و حق تقسیم می‌کنند (خمینی، ۱۴۱۵ق، ۱۶/۱)، با توجه به این تقسیم‌بندی این سؤال مطرح می‌شود که ارزهای دیجیتال در کدامین قسم قرار می‌گیرند؟ آیا ارزهای دیجیتال از قبیل عین هستند یا از قبیل منفعت یا از قبیل حق؟

بی‌شک ارزهای دیجیتال از قبیل حق نیستند و بنابراین باید بررسی کنیم که آنها از قبیل حق‌اند یا از قبیل منافع؟ اینکه ارزهای دیجیتال شکل خارجی و قابل لمس ندارند، دلیل بر

-
6. Ethereum
  7. Tether
  8. BND

این نیست که آنها عین نبوده و منفعت باشند. برای این نظر لازم است مسئله را با ذکر مثالی تبیین کرد. در عقد اجاره، فرد مستأجر، مالک منفعت عین مستأجره می‌شود و می‌تواند از منافع آن استفاده کند. یعنی اگر مستأجر یک واحد آپارتمان را اجاره کند، فقط می‌تواند از منفعت آن که حق سکنی است استفاده نماید، بدین ترتیب نمی‌تواند دیوارهای خانه را تخریب کند و یک اتاق به اتاقهای خانه بیفزاید، چون صرفاً مالک منفعت است و منفعت خانه همان حق سکنی است. پس روشن است که منفعت چیزی است که نمی‌توانیم عین آن را با چشم ببینیم یا در دست گرفته و آن را لمس کنیم. اما در مورد ارزشهای دیجیتال، این منفعت نیست که دارندگان ارزشهای دیجیتال از آن استفاده می‌کنند، چرا که آنها می‌توانند این ارزشها را بخرند، استخراج کنند، بفروشند و حتی با اختیار خود نابود کنند. پس صرف این نکته که ارزشهای دیجیتال قابل دیدن با چشم یا قابل لمس نیستند دلیل بر این نیست که آنها را منفعت قلمداد کنیم. بنابراین ارزشهای دیجیتال مال هستند و از جمله عیون به‌شمار می‌روند؛ اما جنس این عین به نحوی است که توسط داده‌های کامپیوتری ایجاد شده است و ماهیتی متفاوت از اسکناس و سکه‌های فلزی دارد. ارزشهای دیجیتال در کیف پولهای دیجیتال ذخیره شده و پس از استخراج، به حساب فرد منتقل می‌شوند. ارزشهای دیجیتال منفعت نیستند بلکه عین هستند.

مثال دیگر اینکه وقتی یک فرد دارای حساب بانکی باشد و سیستم پیامکی بانک را برای تلفن همراه خود فعال کرده باشد، پس از هر تراکنش که با کارت بانکی‌اش انجام می‌دهد، پیامی از جانب بانک برای وی مبنی بر تراکنش انجام شده ارسال می‌شود و به‌طور مثال، فرد متوجه می‌شود که مبلغ ۳۰ هزار تومان از حساب وی کسر شده و مانده حساب او ۳۵۰ هزار تومان است. حال که فرد این ۳۵۰۰۰۰ تومان را از طریق پیامک مشاهده کرد، برای او در عالم واقع ۳۵۰۰۰۰ تومان پول عینی و حقیقی وجود دارد. در مورد ارزشهای دیجیتال هم به همین شکل عمل می‌شود و آن اعداد و ارقام که در کیف پولهای دیجیتال به ثبت می‌رسند در واقع دارایی عینی افراد هستند و بنابراین ارزشهای دیجیتال منفعت نیستند.

از نظر برخی از فقهای امامیه، منظور از کلمه «عین» چیزی است که در مقابل «دین» و «منفعت» به‌کار می‌رود و در عالم واقع تحقق پیدا می‌کند. برخی دیگر نیز معتقدند «عین» عبارت است از عین معین و خارجی. برخی هم گفته‌اند: «عین» چیزی است که اگر در عالم

خارج به وجود آید به صورت یک جسم سه بعدی (دارای طول، عرض و ارتفاع) نمایان می‌گردد.

اگر بخواهیم مفهوم اول را در نظر بگیریم که البته به مبحث مطروحه پیش رو، تناسب بیشتری دارد، به این نتیجه می‌رسیم که ارزشهای دیجیتال عین بوده و منفعت تلقی نمی‌شوند. چرا که ارزشهای دیجیتال امری انتزاعی یا خیالی و جزو توهمات نیستند؛ بلکه جایگاه ظهور آنها فضای مجازی است. فضای مجازی بخش حقیقی و بسیار مهم زندگی امروز بشر است. پس نمی‌توانیم قائل به انتزاعی بودن آن باشیم. شاید بتوان گفت علت نام‌گذاری آنها به مجازی، تنها ندیدن بخشی از فرایندهای موجود در آن است. قرارگرفتن مجازی در برابر حقیقی به معنای غیرواقعی بودن آن نیست، بلکه فضای مجازی یک فضای حقیقی است. به نظر می‌رسد که در بحث ارزشهای دیجیتال آن عینی مد نظر است که در برابر منفعت قرار دارد، چرا که عین در برابر دین از موضوع بحث خارج است.

هویت پولی ارزشهای دیجیتال

برخی معتقدند که ارزشهای مجازی پول نیستند و به نوعی برای انتقال منفعت و خدمت در جامعه به منظور تسهیل در مبادلات و انتقال ارزش مورد استفاده قرار می‌گیرند و به همین دلیل معتقدند که ارزشهای دیجیتال، کالای سرمایه‌ای هستند و برخی دیگر بر این باورند که ارزش دیجیتال ماهیت پولی دارد (میرزاخانی، ۱۳۹۷، ش، ۳۰).

با توجه به اختلاف مذکور و تعیین پول بودن یا نبودن آن لازم است به تعریف اقتصادی و فقهی آن پردازیم. اقتصاددانان سه کاربرد اصلی برای پول را مطرح کرده‌اند:

۱. واسطه‌ای برای تبادلات؛

۲. واحد حساب؛

۳. ذخیره ارزش (کیوانلوشهرستانکی، ۱۳۹۷، ش، ۵-۶).

مخالفان پول بودن ارزشهای دیجیتال بر این باورند که ویژگیهای سه‌گانه پول (واسطه تبادل، واحد حساب و واحد ذخیره ارزش) در مورد ارزشهای دیجیتال به طور کامل تحقق نیافته است. طرفداران این نظریه معتقدند که ارزشهای دیجیتال واسطه تبادلات نیستند، چرا که میان مردمان امروزی مرسوم نیست که از آن به عنوان وسیله‌ای برای تبادل ارزش استفاده کنند و تعداد کسانی هم که از آن استفاده می‌کنند اندک است. هم‌چنین به خاطر نبود تصویب قانون،

صفت غیرقانونی را دارا هستند و به عنوان واحد حساب نیز به کار نمی‌روند. به عنوان مثال در میان مردم، مرسوم نیست که مثلاً بگویند قیمت یک کیلو طلا، برنج یا گوشت یک بیت کوین است. ارزهای دیجیتال توانایی ذخیره ارزش را ندارند، چرا که نوسانات قیمت زیادی که برای آن رخ می‌دهد، بیت کوین را بیشتر به یک سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر شبیه کرده تا این که محلی برای ذخیره ارزش باشد (همان‌جا).

به نظر می‌رسد انتقاد مذکور ضعیف است، چرا که کاملاً واضح است که ویژگی اول در رمزارزها وجود دارد و در حال حاضر مبادلات بسیار زیادی توسط آنها در حال انجام است و در مورد ویژگی دوم نیز باید گفت که هر چند که ارزهای دیجیتال، مثل بیت‌کوین با واحد پولی دلار قیمت‌گذاری می‌شوند، اما علت، آن است که این ارزها هنوز به‌طور کامل شناخته نشده‌اند و اگر این اتفاق صورت پذیرد و با گذشت زمان و یا افزایش چرخه فعالیت ارزهای دیجیتال، شاهد آن خواهیم بود که مثلاً ارزش یک آپارتمان مسکونی معادل ۴۰ بیت کوین باشد. این مسئله تغییری در ماهیت رمزارزها ایجاد نمی‌کند. علت اینکه هنوز برای فهم ارزش بیت کوین می‌گوییم هر بیت کوین به‌طور مثال ۱۰۸ میلیون تومان یا مثلاً سی‌وهشت هزار دلار است، این است که هنوز کثرت استعمال در مورد بیت کوین یا سایر ارزهای دیجیتال اتفاق نیفتاده است. در حال حاضر کسی نمی‌گوید هزار تومان چقدر می‌ارزد؛ چرا که در اثر استعمال زیاد هزارتومانی‌ها برای خرید، به محض شنیدن این سؤال، در ذهن افراد، چیزهایی که با هزار تومان می‌توانند بخرند تداعی می‌شود و به این شکل متوجه می‌شوند که هر هزار تومان چه مقدار می‌ارزد. در مورد ارزهای دیجیتال هم اگر این کثرت استعمال رخ دهد، دیگر این ارزها با سایر پولها یا ارزها مانند: پوند، دلار، ریال و غیره بررسی نمی‌شوند و مثلاً اگر کسی بگوید یک بیت کوین چقدر می‌ارزد، فرد متوجه می‌شود که n مقدار ارزش این پول است.

اما در مورد ویژگی سوم، دلیل بسیاری از دارندگان رمزارزها ذخیره ارزش است و به این وسیله، به‌نوعی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری می‌کنند تا ارزش داراییشان حفظ شود.

با توجه به توضیحات بیان‌شده پیرامون پول و ماهیت فقهی و اقتصادی آن، به‌جز سکه‌های طلا و نقره که خود آنها و در ذات خودشان برای مردم ارزش ذاتی داشتند، مابقی اشکال پول به خودی خود هدف نبودند، بلکه قدرت خرید آنها بود که اهمیت داشت و هرچه که به سمت آینده پیش رویم، با گسترش حجم مبادلات، در میان افراد، در جای جای جهان، نیاز

به یک سیستمی داریم، که بتوان در کمترین زمان، بیشترین حجم پول را منتقل کرد. بنابراین ارزشهای دیجیتال می‌توانند آینده پول را بسازند و ادامه این روند تکاملی را بپیمایند. ارزشهای دیجیتال، مالیت دارند و پول هستند.

برخی از پژوهشگران، در قیاس بیت کوین با پولهای امروزی به این نتیجه رسیدند که ارزشهای دیجیتال نیز بدون پشتوانه‌اند و تنها جمعی از مردم به آن اعتبار داده‌اند، پس هیچ عقل سلیم و هیچ بنای عقلایی در این اعتباربخشی وجود ندارد. بنابراین ارزشهای دیجیتال پول تلقی نمی‌شوند ولی این قیاس، دارای یک اشکال اساسی است و آن این است که در مورد اعتباربخشی این دو نوع پول (پولهای رایج امروزی و ارزشهای دیجیتال) اساساً با یکدیگر قابل مقایسه نیستند؛ به این دلیل که در مورد پولهای رایج امروزی، حاکمیت کشورها هر یک برای کشورشان بنا را بر این نهاده‌اند که پول ملی خود را تولید (چاپ) کنند و به آن اعتبار قانونی بخشند، اما رمزارزها اولاً و بالذات به منظور حاکمیت‌زدایی و تمرکززدایی طراحی شده‌اند.

در علم فقه نیز پول یا ثمن، همان چیزی است که در معاملات به عنوان بها و ارزش آن کالا یا خدمت، قرار می‌گیرد (کوچکی گلفزانی، ۱۳۹۷، ش، ۳).

ارز دیجیتال و فقه

برای ارزیابی فقهی ارزشهای دیجیتال می‌توان به روش‌های مختلفی مراجعه کرد، اما نگاه اساسی و شناخت مبنای تحقیق و انجام پژوهش، با استفاده از شاخصه‌های اصلی، بهترین روش برای تبیین یک موضوع است (عندلیب، ۱۳۹۶، ش، ۲).

کسانی که مخالف مشروعیت ارزشهای دیجیتال هستند، ادله متعددی بیان کرده‌اند، از جمله: ۱. عده‌ای از پژوهشگران معتقدند که بنای عقلایی در مورد ارزشهای دیجیتال وجود ندارد و معاملات مبتنی بر ارزشهای مجازی از عقلا سر نمی‌زند؛ پس گفته می‌شود که فاقد مالیت هستند. چنانچه طبق گفته این دسته از پژوهشگران، ارزشهای دیجیتال را فاقد مالیت قلمداد کنیم، با معایب فقهی زیر مواجه می‌شویم:

الف) عدم مالیت ثمن؛

ب) اکل مال به باطل؛

ج) سفهی بودن معامله؛

د) غرری بودن معامله (میرزاخانی، ۱۳۹۷ش، ۸۰)

در پاسخ به نظرات مطرح شده در بحث مالیت فقهی ارزشهای دیجیتال، باید بیان کرد که هرچند ارزشهای مجازی مورد استفاده کل انسانها نیستند و در هر جای دنیا فقط بخشی از جامعه از آن استفاده می‌کنند و با وجود اینکه ارزشهای دیجیتال در حال حاضر دارای معایب غیر قابل انکاری هستند، اما طی مطالعات انجام شده، ارزشهای دیجیتال یک نوآوری بسیار سودمند برای آینده اقتصاد جهان هستند و اگر معایبی در اجرای آنها وجود دارد یا سوءاستفاده‌هایی از مزایای آنها رخ داده، به‌هیچ‌وجه نمی‌تواند دلیلی منطقی مبنی بر عدم وجود منفعت عقلایی برای این پدیده ارزشمند باشد و اگر در این زمینه کاستیها و تهدیداتی وجود دارد، ما به عنوان یک جامعه مسلمان می‌بایست ارزش مجازی اسلامی تولید کنیم و برای تسهیل مبادلات با سایر کشورها از آن استفاده نماییم.

هم‌چنین نمی‌توان عنوان کرد که به دلیل عدم منفعت عقلایی که از جانب برخی افراد مطرح شده، حکم به عدم مالیت این ارزشها داد. این ارزشها با عملکرد واضح خود و ویژگیهایی که دارند، مال محسوب می‌شوند. اما ممکن است بنابر سایر دلایل فقهی، استخراج و استفاده از آنها را همراه با اشکال بدانیم و اما ارزشهای دیجیتال، به خودی خود دارای مالیت هستند. ۲. با فرض پذیرش مالیت ارزشهای دیجیتال، معاملات ماحصل از ارزشهای دیجیتال غرری‌اند، چرا که این‌گونه معاملات دارای نوسانات شدید قیمتی هستند. در جواب این دلیل باید گفت به‌طور مثال، بیت کوینها به‌عنوان یکی از ارزشهای دیجیتال، به تکامل نهایی نرسیده‌اند، بلکه هنوز در مرحله استخراج هستند. قیمت آنها زمانی به واقعیت نزدیک می‌شود که تمام ۲۱ میلیون بیت کوین موجود استخراج شده باشد و پس از آن به جریان بیفتند. هم‌چنین بیت کوینها ناشناخته و غیرشفاف نیستند و پروتکل بیت کوین از ابتدا تا انتهای چرخه تولید و توزیع کاملاً شفاف و واضح است. علت نوسانات قیمت ارزشهای دیجیتال، مقایسه آنها با دلار است، چرا که نوسانات قیمت دلار در ایران بیشتر از سایر کشورهاست و اما اگر نوسانات و افت و خیز شدید قیمت بیت کوین در سراسر جهان اتفاق افتد به‌صراحت می‌توان به غرری بودن استفاده یا هرگونه معامله با بیت کوین اذعان کرد. ارزشهای دیجیتال، دارای مالیت هستند و بنابراین معامله آنها سفهی نبوده و اکل مال به باطل نیست.

اصول صحت، اباحه، تراضی در داد و ستد و تأثیر آنها بر معاملات مبتنی بر بیت کوین

بنای فقها در همه ادوار مبتنی بر این نکته است که یک اصل اولیه را در مورد مبحثی که پیرامون آن به تحلیل و بررسی می‌پردازند، تأسیس می‌کنند تا در صورت بروز هرگونه شک، بر اساس همان اصل اولی عمل کنند. در معاملات، اصل اولیه صحت آن است، تا زمانی که خلاف آن اثبات شود (مصطفوی، ۱۴۲۱ق، ۱۰۵). بنابر این اصل، تا زمانی که حرمت معاملات بیت کوین به اثبات نرسد، نمی‌توان حکم به بطلان یا عدم صحت آنها داد. اصل اباحه نیز که از قاعده مشهور فقهی «الاصل فی المعاملات الاباحه» نشئت گرفته است، عملکردی مشابه اصل صحت دارد و بر این اساس معاملات مسلمانان مباح است، تا زمانی که خلاف مبانی شریعت نباشد و با توجه به بررسیهایی که پیرامون مالیت و پول بودن ارز دیجیتال به عمل آمده است، می‌توان به مباح بودن معاملات مبتنی بر آن اشاره کرد (روشن، ۱۳۹۸ش، ۲۴).

هم‌چنین آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» ای کسانی که ایمان آورده‌اید، اموال همدیگر را به ناروا نخورید مگر آنکه داد و ستدی با تراضی یکدیگر از شما [انجام گرفته] باشد و خودتان را مکشید، زیرا خدا همواره با شما مهربان است» (نساء، ۲۹). بر اساس این آیه شریفه، یکی از راههای جواز تصرف در مال پس از انجام معاملات، این است که آن معامله ناشی از رضایت طرفین باشد و هنگامی که طرفین معامله بر ان رضایت داشته باشند و البته با سایر مبانی مطروحه در شریعت، مخالفتی نداشته باشد، چنین معامله‌ای صحیح است و آثار ناشی از معامله، بر آن بار خواهد شد. بنابراین معاملات ارزهای دیجیتال، که ناشی از رضایت طرفین هستند، می‌توانند حلال و جایز باشند.

ارزهای دیجیتال در قلمرو قواعد فقهی

بر اساس قواعد فقهی ذیل، حاکم شرع می‌تواند به اقتضای قواعد، حکم به ممنوع بودن و یا جایز بودن آن دهد:

۱. قاعده احترام

مطابق قاعده فقهی احترام، مال، جان و عمل مسلمانان، محترم است و چنانچه کسی به آنها تجاوز کرده و حرمت مسلمانان را بشکند، مرتکب حرام شده است. هم‌چنین هیچ‌کسی اجازه ندارد بدون اذن و رضایت صاحب مال، در آن، تصرف کند و در این صورت ملزم به پرداخت اجرت‌المثل و یا در صورتی که منجر به تلف شود، موظف به جبران خسارت است. بر اساس قاعده احترام و حرمت تضييع اموال مسلمين، اگر ارزشهای دیجیتال وارد چرخه اقتصاد جامعه مسلمانان شوند، در بخشی از جامعه اسلامی میزان تولید پول، افزایش پیدا می‌کند؛ این در حالی است که در جانب دیگر جامعه، از وجود چنین پولی، خبری نیست. ورود نامتوازن این پول می‌تواند موجب تضييع حقوق بخشی از جامعه مسلمين شود و به همین علت است که با عنوان حرمت روبه‌رو خواهد بود (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱). بنابراین می‌توان استفاده از ارزشهای دیجیتال را در صورت تضييع اموال مردم، حرام دانست و از طریق این اعلام حرمت، جلوی تضييع اموال مسلمين را گرفت و از اموال آنان در برابر تهدیدات محافظت کرد.

۲. قاعده حفظ نظام

قاعده حفظ نظام از مباحث مطرح‌شده نوین، توسط فقهای معاصر است و از قواعد اصطیادی به‌شمار می‌رود. در این تعریف، منظور از حفظ نظام، ایستادگی و مبارزه با هر عملی است که می‌تواند، یک‌دستی، هماهنگی، توازن و پیوستگی جامعه نظام‌مند اسلامی را به خطر بیندازد. ناگفته نماند که مفاد این قاعده در مواردی معتبر است، که حفظ نظام نوع مردم و حیات اجتماعی آنها مطرح باشد و شامل نظامات کوچکی که اگر مختل شوند، اختلالی در نظام جامعه اسلامی وارد نمی‌کنند، نخواهد بود (جمالزاده، ۱۳۹۶ش، ۴).

اگر ارزشهای دیجیتال وجهه مثبتی برای جامعه نداشته باشند، و حتی باعث خروج ارز از کشور شوند، به جرئت می‌توان گفت که این ارزشها، موجب اختلال نظام اسلامی می‌شوند؛ در نتیجه، می‌بایست استفاده از آنها ممنوع اعلام شود و اما به‌نظر می‌رسد که مشکلات پولهای مجازی مانند پول‌شویی، مشکلات امنیتی، تسهیل جرایم اینترنتی و سایر مواردی که بیان شد، همگی از مسائلی هستند که به وسیله پولهای رایج امروزی نیز مشاهده می‌شود و در نظام مالی فعلی کشورها نیز رواج دارد؛ اما پولهای مجازی به علت سرعت عمل و پروتکل رمزنگاری شده‌ای که دارند، موجب تسریع و سهولت ارتکاب این جرایم می‌شوند. بنابراین

چنانچه بتوان راهکار مناسبی برای کنترل دارندگان ارزشهای مجازی طراحی کرد، می‌توان گفت که ارزشهای دیجیتال موجب اختلال در نظام اسلامی نمی‌شوند و حتی بالاتر از آن، شاید با استفاده از خاصیت دور زدن تحریمها به وسیله این ارزشها، برای برون‌رفت اقتصاد کشور از تحریمهای فعلی، بتوانیم این ارزشها را ابزاری برای حفظ نظام اسلامی در برابر تحریمهای ظالمانه قلمداد کنیم.

۳. قاعده اتلاف

از کلمه اتلاف، در معنای نابودی به‌کار گرفته شده است و مطابق قاعده «من اتلف مال الغير فهو له ضامن» هر کس مال دیگری را تلف کند، ضامن است. اتلاف را می‌توان بر دو قسم، تقسیم کرد: اتلاف حقیقی و اتلاف حکمی.

اگر فردی، مال شخص دیگر را از بین برده و یا نابود کند، فعل او «اتلاف حقیقی» نام دارد؛ مثلاً حیوان فرد را تلف کند، پارچه‌اش را بسوزاند، منزلش را ویران کند و امثالهم. ولی در «اتلاف حکمی» نفس مال، نابود نمی‌شود، بلکه در این نوع اتلاف، در عین باقی‌بودن اصل مال، آن شیء مورد نظر از درجه مالیت ساقط شده و دیگر ارزشی ندارد. مانند اینکه شخصی یخ و برف متعلق به دیگری را در فصل تابستان در مکانی مخفی کند و در زمستان آن را به صاحبش برگرداند. در این صورت، هرچند که عین یخ و برف نابود نشده، اما آن یخ و برف در فصل تابستان، ارزشمند بود، نه در فصل زمستان، چرا که در فصل زمستان، دیگر کسی نیاز به خریدن یخ ندارد. در اینجا اتلاف حقیقی رخ نداده است؛ بلکه فعل فرد خطاکار، در حکم اتلاف می‌باشد؛ بنابراین اتلاف در اینجا، حکمی است (محقق داماد، ۱۴۰۶ق، ۱۱۵-۱۱۱).

هم‌چنین ماده ۳۲۸ قانون مدنی می‌گوید: «هرکس مال غیر را تلف کند ضامن آن است و باید مثل یا قیمت آن را بدهد. اعم از اینکه، از روی عمد تلف کرده باشد یا بدون عمد و اعم از اینکه عین باشد یا منفعت و اگر آن را ناقص یا معیوب کند، ضامن نقص قیمت آن مال است.»

در مورد مبحث ارزشهای دیجیتال، باید بیان کنیم که می‌توانند منجر به اتلاف مال و سرمایه مسلمانان شوند. هرچند که اتلاف آنها حقیقی نبوده و حکمی باشد. پس روشن است که حاکم جامعه اسلامی می‌تواند با تمسک به قاعده اتلاف، مانع جریان یافتن ارزش دیجیتال در

میان مسلمانان شود، چرا که کاستیهای ارزشهای دیجیتال به راحتی می‌توانند موجب اتلاف اموال مسلمانان باشند (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱).

۴. قاعده لاضرر

همانند سایر قواعد فقهی با استناد به قاعده لاضرر می‌توان به ممانعت از ارزشهای دیجیتال پرداخت. ارزشهای دیجیتال به دلیل کمبودهایی که هنوز بر طرف نشده، می‌توانند موجب ضرر رساندن به مسلمانان شوند. قاعده لاضرر، عملاً مبنای اصلی بسیاری از قواعد فقهی مطرح شده تاکنون را تشکیل می‌دهد.

به بیان ساده: مطابق قاعده لاضرر، هرگونه ضرر رساندن، ضمان آور است و کسی که ضرر را وارد کرده، ضامن جبران خسارت ضرری است که به ضرر دیده وارد کرده است و یکی از محکم‌ترین ادله قاعده «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» بنای عقلاست (محقق داماد، ۱۴۰۶ق، ۱۵۱، ۱۵۴، ۱۵۶).

بر اساس این قاعده، هرگونه فعالیتی پیرامون ارزشهای دیجیتال ممنوع است، هر چند که قاعده دیگری به نام قاعده تسلیط وجود دارد و مطابق آن، افراد بر داراییهایشان تسلط دارند و می‌توانند در مال خود، دخل و تصرف کنند. پس ارزشهای دیجیتال یا هر مال دیگری با توجه به قاعده تسلیط، قابل بهره‌برداری‌اند. اما در اینجا قاعده لاضرر، ورود کرده و دامنه قاعده تسلیط را مضیق می‌کند، چرا که ارزشهای دیجیتال دارای معایبی هستند که به وضوح می‌توان ضرر رسان بودن آنها را مشاهده کرد و این چنین است که قاعده لاضرر بر تسلیط پیشی می‌گیرد (صمدی لرگانی، ۱۳۹۶ش، ۱۱).

۵. قاعده نفی سبیل

آیه مشهوری که برای قاعده نفی سبیل به آن استناد می‌شود، آیه ۱۴۱ سوره نساء است: «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» و خداوند هرگز بر (زیان) مؤمنان برای کافران راه (تسلطی) قرار نداده است. «بنابر این قاعده، در تشریح دین مبین اسلام، هیچ‌گونه حکمی که موجبات تسلط کفار بر مسلمانان و مؤمنان را فراهم آورد، وجود ندارد. این حکم به صورت کلی و عام است و همه موارد را شامل می‌شود (مصباح، ۱۳۹۷ش، ۴).

در ۴ بهمن سال ۱۳۹۶ پایگاه خبری - تحلیلی مشرق نیوز، خبری را منتشر کرد و طی آن خبر به افشای پشت پرده وابستگی بیت کوین به سازمان سیا^۹ پرداخت (Mashreghnews.ir/ افشاگری درباره بیت کوین، مشرق نیوز).
اما هنوز هیچ کس از جانب کشورهای انگلیس و آمریکا این خبر را تأیید نکرده است و در صورتی که صحت این ماجرا معلوم گردد، بنابر قاعده دفع خطر محتمل، موظف به ممانعت از ارزشهای دیجیتال هستیم. طبق قاعده دفع خطر محتمل که از قواعد عقلی است، اگر در مورد مسئله‌ای احتمال خطر بدهیم، از نظر عقلی دفع آن خطر محتمل واجب است.

۶. قاعده عدالت

در مباحث فقهی، عدالت زیربنای بسیاری از احکام شرعی است و رعایت عدالت مالی و اجتماعی و توزیع عادلانه ثروت، از الزامات اقتصاد مبتنی بر اسلام است. یکی از دلایلی که می‌تواند منجر به عدم پذیرش بیت کوین یا سایر ارزشهای دیجیتال شود، برهم‌زدن توازن اجتماعی و توزیع ناعادلانه ثروت، توسط این ارزشها است (قرن بیگلو، ۱۳۹۸ش، ۱۳).
البته بعید به نظر می‌رسد ارزشهای دیجیتال زمینه را برای توزیع ناعادلانه ثروت فراهم کرده باشند، چرا که اقشار کم‌درآمد نیز با استفاده از روشهایی ارزشهای دیجیتال را به دست آورند و حتی می‌توانند یک درصد از یک بیت کوین را خریداری کنند، بر این اساس هر فرد با هر میزان بهره مالی که دارد می‌تواند از ارزشهای دیجیتال استفاده نماید.

دیدگاه فقه‌های اهل سنت در مورد ارزشهای دیجیتال

فقه‌های اهل سنت در تعریف پول، به تعریف اقتصادی آن توجه ویژه دارند و هر چیزی که بتواند از عهده ویژگیهای مطرح شده در تعریف پول، برآید را به عنوان پول می‌پذیرند و استفاده از آن را جایز می‌دانند و در غیر این صورت، تا زمانی که عنوان پول بر چیزی صدق نکند و از دایره پول خارج باشد، احکام پول بر آنها بار نخواهد شد. در مورد ارز دیجیتال نیز ادعای اول نسبت به این ارزشها مالیت و پول بودن آنهاست. فقهایی که پول بودن آنها را می‌پذیرند، به‌کارگیری آنها را جایز می‌دانند و فقهایی که قائل به عدم هویت پولی این ارزشها هستند، استفاده از آنها را ممنوع می‌دانند (مزعل، ۲۰۲۰م، ۵۲-۵۱).

۹. CIA=Central Intelligence Agency آژانس اطلاعات مرکزی

به طور کلی دو دیدگاه در مورد ارزهای دیجیتال نزد علمای اهل سنت وجود دارد:

۱. گروه نخست ارزهای دیجیتال را حرام معرفی کرده‌اند:

الف) بیت کوینها در موارد بسیار زیادی، در راستای فعالیتهای غیرقانونی استفاده می‌شوند و همین امر موجب می‌شود که اکثر دارندگان بیت کوین، در جهت مقاصد غیرقانونی و خلاف شرع از بیت کوین استفاده کنند، تا از این طریق بتوانند خود را از قانون کشور، مقامات قضایی و پیگرد قانونی پنهان نمایند.

ب) بیت کوین غیرملموس بوده و فقط از طریق اینترنت قابل استفاده است.

ج) بیت کوین بستر امنی را برای اقداماتی چون پول‌شویی و کلاهبرداری فراهم می‌کند.

د) بیت کوین یک رمز تمرکززدایی شده است و هیچ نهاد مرکزی‌ای، بر سیستم نظارت نمی‌کند و امکان کنترل بانکهای مرکزی و نظارت دولتها بر ارزهای دیجیتال وجود ندارد.

ه) نوسانات شدید آن باعث می‌شود معاملات بر پایه بیت کوین مخاطره‌آمیز باشد

(ابوبکر، ۱۳۹۷ش، ۱۳).

نهاد مذهبی دولت ترکیه، بیت کوین و تمام ارزهای دیجیتال را خلاف شرع معرفی کردند و دلایل ارائه‌شده توسط آنها بدین شرح است: ۱. ارزهای دیجیتال تحت نظارت یک نهاد مرکزی نیستند و این به معنای عدم ضمانت دولتها نسبت به این ارزهاست که زمینه‌ساز استفاده این ارزها در راستای پولشویی و تروریسم است؛ ۲. این ارزها هیچ‌گونه مجوزی از جانب دولتها یا بانکهای مرکزی آنها ندارند و غیرقانونی هستند؛ ۳. از آنها برای فرار از مالیات یا سرویسهای امنیتی مالی استفاده می‌شود؛ ۴. مورد استفاده گروههای مسلح مانند داعش، باندهای توزیع مواد مخدر و امثال آن است؛ ۵. دارای عناصر تقلب و فریب است؛ ۶. وجود فیزیکی ندارند و بر همین اساس قابل معامله نیستند (شریف، ۲۰۲۰م، ۱۸-۱۵).

بیت کوین یک ارز کاملاً مجازی است که به شیوه دیجیتال مدیریت شده و وجود خارجی (فیزیکی) ندارد. ارزهای دیجیتال (بیت کوین) توانایی لازم برای اینکه پول و یا ارز باشند را نداشته و از نظر اقتصادی نیز نمی‌توانند وسیله‌ای برای ذخیره ارزش باشند. همچنین منبع این ارزها قابل رصد نیستند و هویت کسانی که با آنها سر و کار دارند مخفی باقی خواهد ماند و همه اینها در کنار عدم پذیرش قانونی این ارز، موجب می‌شود که هیچ نوع ارزش مالی و پولی برای آن وجود نداشته و معاملات مبتنی بر آن نیز مجاز نباشند (مزعل، ۲۰۲۰م، ۵۴-۵۳).

پول از گذشته تا به امروز تحولات فراوانی را پشت سر گذاشته است و فقها با توجه به نیاز جامعه امروز، نوع رایج (اسکناسهای فعلی مثل دلار، ریال و پول ملی و رسمی هر کشور) آن را مشروع و پذیرفتنی می‌دانند. طبق نظر ابن تیمیه پول یک معیار برای فهمیدن ارزش اموال است. هم‌چنین درهم و دینار و مانند آن ایزاری هستند، برای آنکه موارد مشابه آن را به وسیله درهم و دنانیر بسنجیم و هرگاه در پول‌بودن چیزی شک کردیم به رفتار عرف نسبت به آن مراجعه می‌کنیم، کما اینکه در پولهای کاغذی، جواز استفاده را به همین طریق به دست آورده‌اند (ابن تیمیه، ۴۱۶ ق، ۲/۲۹). طبق نظر امام احمد ابن حنبل، ضرب سکه‌های درهم و دینار جز در موردی که این کار به اذن حاکم انجام شود، جایز نیست، بنابراین ارزشهای دیجیتال که از جانب حاکم، اذن صدور ندارند، غیرشرعی به‌شمار می‌روند (باسم، ۲۰۱۸ م، ۲۸).

دارالافتاء مصر فتوایی در ارتباط با ارزش دیجیتال صادر کرده است که بدین شرح است: معاملات بیت کوین اعم از بیع، اجاره و هر نوع دیگری از عقود یا معاملاتی که به واسطه بیت کوین یا سایر ارزشهای دیجیتال صورت می‌پذیرد، شرعاً جایز نیست. شرکت در معاملات بیت کوین به دلیل ضرری که ناشی از جهل نسبت به عوضین است، حرام بوده و غیرشرعی است. فتوای صادرشده از جانب دارالافتاء فلسطین نیز بیان می‌کند که استفاده از بیت کوین حرام است و معاملات آن شامل قمار نیز می‌شود، چرا که بیت کوین نیز، از جمله پولهایی است که منشأ آن نامعلوم است، هم‌چنین احتمال کلاهبرداری، فریب و تقلب در ارزشهای دیجیتال بسیار زیاد است و این مخاطرات باعث می‌شوند که خرید و فروش ارزشهای دیجیتال حرام باشند.

برخی از علمای اهل سنت کشور امارات متحد عربی، گفته‌اند که پول یا ارزش بودن هر چیزی حتی اگر پوست حیوان یا چرم باشد، به شرطی صحیح است که دولت آن را تأیید کرده باشد. مطابق این دیدگاه، آن چیزی که در قلمرو امور مالی است، در صورتی که دولت، آن را تأیید کند، از نظر شرعی نیز صحیح خواهد بود.

۲. گروه دوم معتقدند که ارزشهای دیجیتال، مالیت دارند و استفاده از آنها بلامانع است: یک قاعده فقهی مشهور وجود دارد که توسط فقها بیان شده است که می‌گوید: «الاصل فی المعاملات الاباحه: در معاملات اصل بر مباح بودن است.»

یعنی در معاملات تجاری، اصل را بر مباح بودن می‌گذاریم و همه چیز جایز است تا زمانی که موردی خلاف شریعت را در ارتباط با آن بباییم.

با توجه به این اصل، هرچیزی که ویژگیهای زیر را داشته باشد، پول تلقی می‌شود:

۱. در میان عموم مردم جامعه، به عنوان یک چیز ارزشمند تلقی شود؛
۲. توسط همه یا جمع قابل توجهی از مردم به عنوان وسیله تبادل پذیرفته شود؛
۳. وسیله‌ای برای سنجش ارزش باشد؛
۴. به عنوان واحد حساب عمل کند.

بیت کوین یک پول قانونی است که با وجود اینکه توسط بانکها صادر نشده است، موجودیت داشته و عملکردی مشابه ارز دارد. استخراج بیت کوین که به وسیله خرید یا اجاره سخت‌افزار یا نرم‌افزارهای مربوط به آن، صورت می‌پذیرد، تأثیری بر هویت مالی این ارز ندارد. معاملاتی که به وسیله بیت کوین یا سایر ارزهای دیجیتال انجام می‌شود، مانند سایر ارزها یا طلا و نقره است که احکام شرعی مبادلات مالی بر آنها بار می‌شود و می‌توان برای ارزهای دیجیتال، پرداخت زکات را متصور شد (Babas, 2021, 13-15).

نتیجه

۱. ارزهای دیجیتال، پول فضای مجازی هستند که انتقال وجه را به صورت نامحدود، با سرعت بسیار زیاد و بدون دخالت بانکها یا دولتها فراهم کرده‌اند. با توجه به مطالعات صورت گرفته، نحوه پیدایش و استخراج ارزهای دیجیتال از نظر شرعی با هیچ مانعی روبه‌رو نبوده و ناشناس بودن مخترع این تکنولوژی، منتج به عدم مشروعیت این ارزها نمی‌شود.
۲. ارزهای دیجیتال بر اساس موازین فقهی دارای منفعت عقلایی بوده و به عنوان شیء ارزشمند، مورد میل و رغبت قرار گرفته‌اند و انسانها برای داشتن ارزهای دیجیتال به دلیل ارزشمندیشان تلاش می‌کنند؛ بنابراین ارزهای دیجیتال، مال محسوب شده و از نوع عین حقیقی هستند و معامله با آنها اکل مال به باطل نبوده و غرری یا سفهی نخواهد بود. هم‌چنین ارزهای دیجیتال ویژگیهای سه‌گانه تعریف اقتصادی پول را دارا هستند و کاملاً ماهیت پولی دارند و فعالیتهای غیرقانونی و نامشروعی که به واسطه این ارزها صورت می‌پذیرد، مسائلی خارج از هویت اصلی این ارزها هستند که نمی‌توانند تأثیری بر ماهیت آنها وارد کنند و

متأسفانه چه در میان فقهای امامیه و چه فقهای اهل سنت نتیجه یکسانی پیرامون این مبحث مستحده وجود ندارد و در میان هر کدام از مذاهب، شاهد اختلاف نظر هستیم.

۳. تمام مواردی که در قالب قواعد فقهی مطرح شده، از مسائلی هستند که قابل اغماض نبوده و حکومت اسلامی به علت جایگاه ویژه‌ای که دارد نمی‌تواند تصمیمات مأخوذه خود را بر بنیان سست و احتمالات استوار سازد. بدیهی است که تا به ثبات رسیدن مبحث ارزشهای دیجیتال و آشکارشدن حقایق نهفته در آن، حکومت اسلامی به منظور حفاظت از جامعه اسلامی در برابر خطرات احتمالی، چنین پدیده‌ای را نپذیرد و مهری از حلیت بر آن ننهد. اما در آخر می‌توان عنوان کرد که با ایجاد یک ساختار جانبی مناسب، می‌توان به نحوی ارزشهای دیجیتال و دارندگان آنها را تحت کنترل قرار داد، تا بدین وسیله، از تضییع اموال مسلمین جلوگیری کرد و با تولید ارز دیجیتال اسلامی، به حل این چالش فقهی پرداخت تا همه مسلمانان بتوانند داراییهای خود را متناسب با عصر حاضر، ذخیره کرده و ارتقاء بخشند.

فهرست منابع

- قرآن کریم.

- ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم، *مجموع فتاوی شیخ الإسلام احمد بن تیمیه*، مدینه، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، ۱۴۱۶ق.
- ابوبکر، محمد، «بررسی جامع فقهی بیت کوین، ارزشهای دیجیتال و بلاک چین»، ترجمه محمد آذرنیوار، پایگاه اینترنتی (arzdigital.com).
- اخوان، پیمان، *ارزشهای دیجیتال بیت کوین بلاک چین و مفاهیم پایه*، تهران، آتی نگر، ۱۳۹۶ش.
- باسّم، احمد عامر، «العملات الرقمية «البتكوين انموذجا» و مدى توافقها مع ضوابط النقود فی الاسلام»، *مجلة الجامعة الشارقة*، جامعة البحرين، المجلد ۱۶، العدد الاول، ۲۰۱۸م.
- جمالزاده، ناصر؛ باباخانی، مجتبی، «کاربرد قاعده حفظ نظام در اندیشه فقهی سیاسی امام خمینی علیه السلام»، *مجله دانش سیاسی*، شماره ۲۵، ۱۳۹۶ش.
- خمینی، سید روح الله، *کتاب البیع*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۴۱۵ق.
- روشن، محمد؛ مظفری، مصطفی؛ میرزایی، هانیه، «بررسی وضعیت فقهی و حقوقی بیت کوین»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۸۷، ۱۳۹۸ش.
- شریف، یوسف بن هزاع، «الاحکام و الضوابط الفقهیه المتعلقة بالنقود الرقمية الالکترونیه (البتکوین انموذجا)»، *مجله جامعة الملك عبدالعزيز*، المجلد ۲۸، العدد ۵، ۲۰۲۰م.
- صمدی لرگانی، محمود؛ شهیر، امید، «بیت کوین در ایران و تحلیل آن از دیدگاه مالی، حقوقی و فقه اسلامی»، *همایش ملی پژوهشهای حسابداری و مدیریت با رویکرد کسب و کارهای نوین*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تنکابن، ۱۳۹۶ش.
- طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴ش.
- عندلیب، حسین، «تشابهات و تمایزات فقه فردی و حکومتی»، *مجله حیات طیبه*، شماره ۹، ۱۳۹۶ش.
- قزل بیگلر، مسلم، «مشروعیت رمزارزها از منظر فقه حکومتی و فردی»، *نهمین کنفرانس بین-المللی اقتصاد، مدیریت و حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی*، مؤسسه آموزشی مدیران خبره نارون، ۱۳۹۸ش.
- کوچکی گلفزانی، محمد؛ ابوالحسنی، علی، «بررسی تحولات ماهیت پول از دیدگاه فقهی و اقتصادی و چگونگی ورود اسکناس به چرخه اقتصاد»، *دومین کنفرانس ملی حسابداری، مدیریت و اقتصاد با رویکرد اشتغال پایدار و نقش آن در رشد صنعت*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ملایر، ۱۳۹۷ش.

- کیوانلو شهرستانکی، زهرا؛ ذوالفقاری، سعید، «بیت کوین (ارز دیجیتال) و اقتصاد»، چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای نوین در برق و کامپیوتر و صنایع، مجتمع آموزش عالی فنی و مهندسی اسفراین، ۱۳۹۷ش.
- گرجی، ابوالقاسم، مقالات حقوقی مالکیت در اسلام، تهران، دانشگاه تهران، ۱۴۰۲ق.
- محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۶ق.
- مزعل، صابر محمد محمود، «التعامل المالي بواسطة عملة البتكوين؛ دراسة تحليلية مقارنة»، *المجلة القانونية مجلة متخصصة في الدراسات والبحوث القانونية*، المجلد ۲، العدد ۷، ۲۰۲۰م.
- مشرق نیوز: «افشاگری درباره بیت کوین»: <https://www.mashreghnews.ir/news>
- مصباح، محمدسعید؛ صادقی، علی، «واکاوی ابعاد فقهی قاعده نفی سبیل»، دومین کنفرانس ملی پژوهشهای نوین در مدیریت و حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کازرون، ۱۳۹۷ش.
- مصطفوی، سید کاظم، *التواعد الفقہیہ*، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۴۲۱ق.
- میرزاخانی، رضا؛ سعدی، حسینعلی، «بیت کوین و ماهیت مالی فقهی پول مجازی»، *مجله جستارهای اقتصادی*، شماره ۳۰، ۱۳۹۷ش.

- Babas, Mounira, "Cryptocurrency industry in the balance of islamic jurisprudence and prospects for creating an Islamic digital currency (A proposed model)", *Laboratory for Evaluation Capital Markets in the Light of Globalization faculty of Economics commerce and Management*, 2021.